

4

Fra bondegård til præstegård

Når man ser på kort over Roskilde fra omkring 1900, standser den bymæssige bebyggelse stort set langs Klosterhusstræde (det nuværende Dr. Margrethes Vej) og Provstestræde. Provstevænget var endnu ikke anlagt. Det nuværende Frederiksborgvej hed Strandgade, i daglig tale kaldet Olsgadebakken, og her var bebyggelsen endnu sparsom.

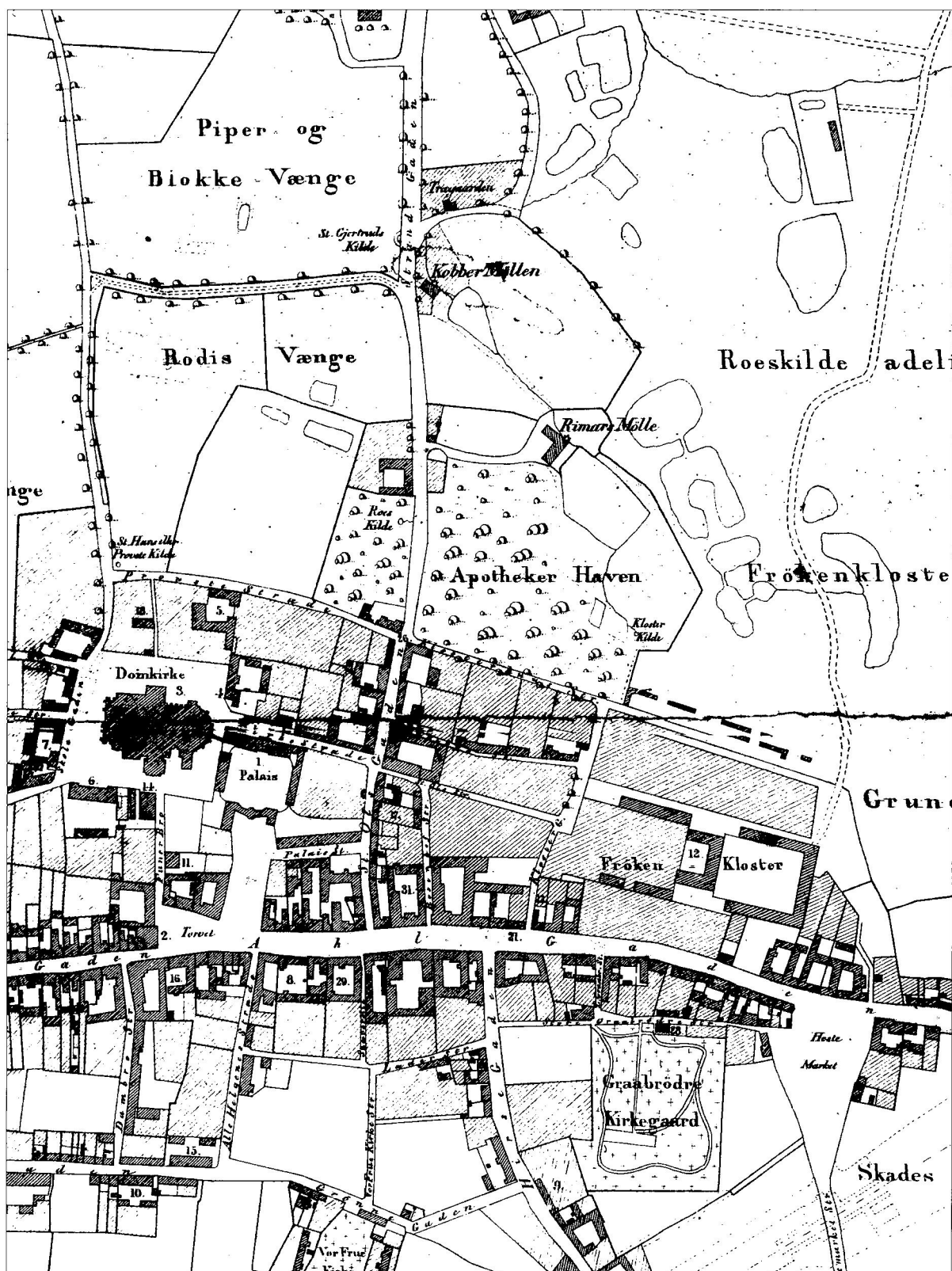
Strækningen fra Provstestræde til Kobbermøllen overfor den nuværende Bypark hed indtil 1904 Strandgade, hvorefter den fik navnet Frederiksborgvej. (1)

Det var en del af Roskilde, som byens borgere nødigt valgte til spadsereture, for området lå noget øde og forladt, uden belysning og fortove, og det forekom så kummerligt, at man nødigt indlod sig på at færdes der ved vintertid.

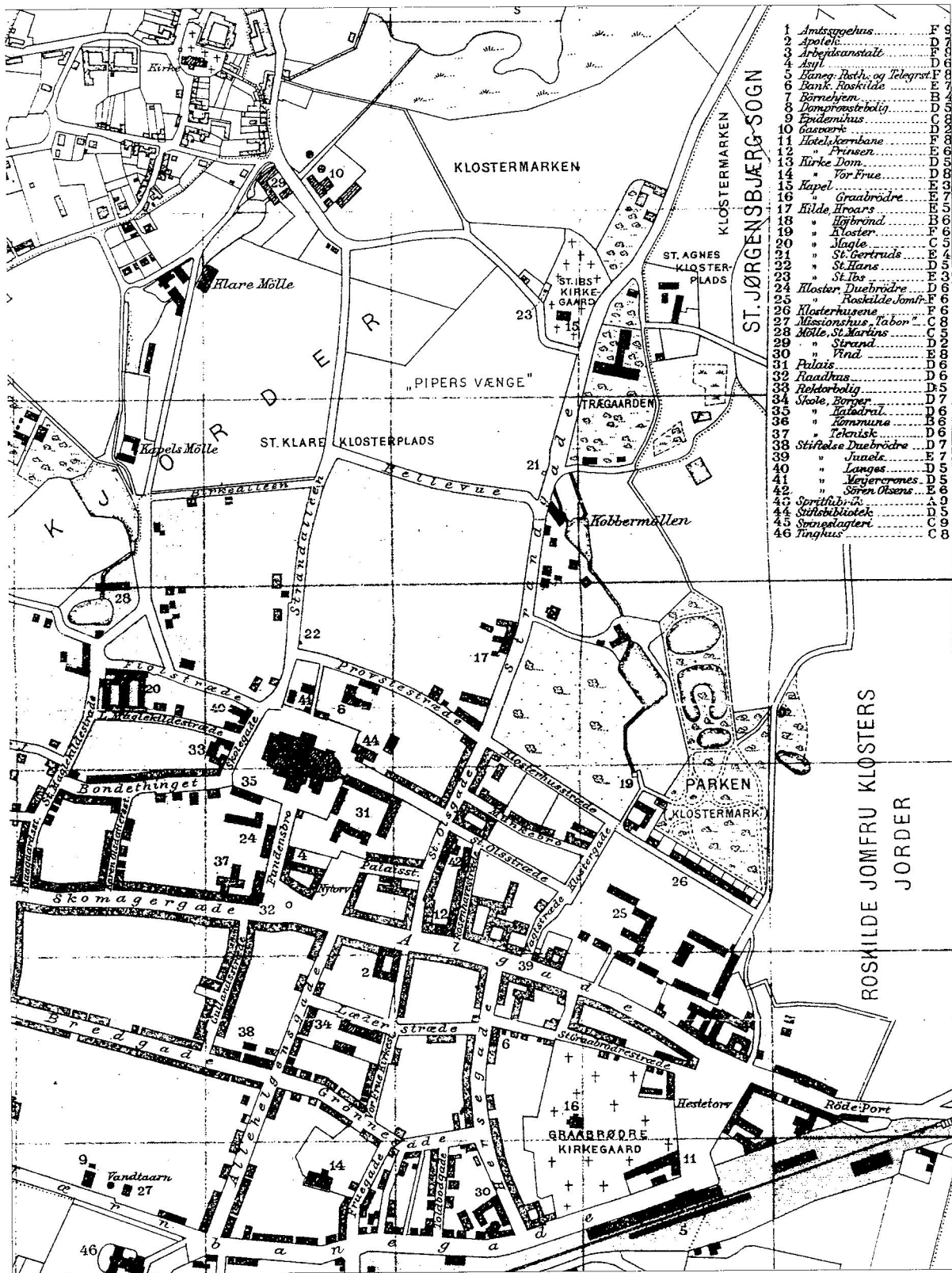
På hjørnet af Provstestræde og Strandgade lå et par huse, langs bakkens sider strakte der sig store haver eller snarere vildnis. Ved Provstestrædes nordlige hjørne lå gartner Elleys ejendom, hvis staldlænge og udhuse strakte sig langs strædet. Elley, der var født på Als, kom til Roskilde omkring 1800 og købte i 1806 sit hus i det store vænge af værtshusholder Ole Pedersen. Her anlagde han et handelsgartneri, og han viste sig at være en dygtig gartner. Af Rådmand Hans Langes Stiftelse fik han fæste, senere arvefæste, på magister Steen Linds vænge og Apotekervænget - det område, hvor Sct. Maria Hospitals have senere blev anlagt. Elley beplantede disse to vænger og anlagde en have ved mølledammen, og desuden var her to fiskedamme og kildevældene. Fra Sortebrødre- eller Apotekerkilden løb møllerenden gennem græs- og blomsterklædte skrænter og førte vand til Riemors Mølle, hvor Hjemmeværnsgården i dag ligger på Frederiksborgvej 14.

Selv om Elleys grund lå udenfor bymidtens trygge husmure, fristede han alligevel mange af byens borgere til sin have i den lyse sommertid. En adgangsbillet for en familie med udenbys gæster skulle betales med 1 rigsdaler 4 mark, for en enkelt person med 3 mark. (2)

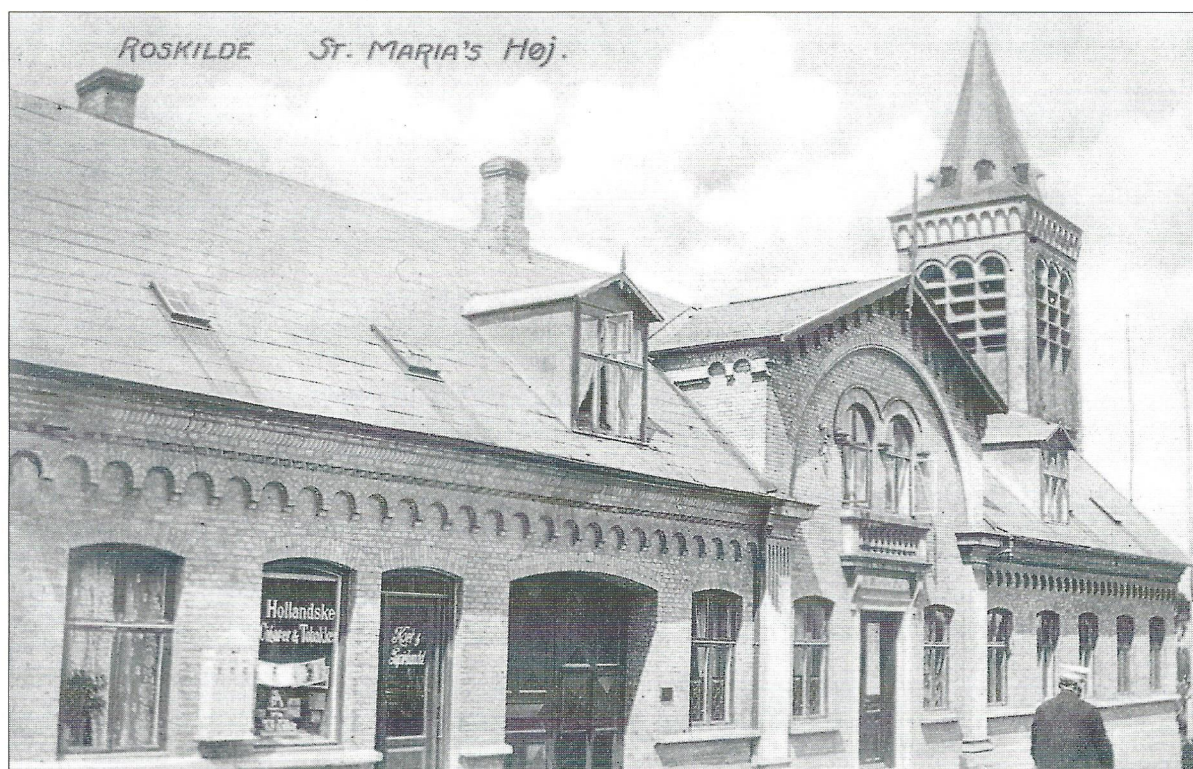
Lidt længere nede på venstre hånd lå "Rodishøj", en trelænget gård med midterfløjen ud mod Olsbakken og de to fløje i vestlig retning, og længere fremme på højre side nogle villaer,

C.C. Troniers kort over Roskilde fra 1845. Man ser Apotheker Haven, hvor *Sct. Maria Hospital* blev opført, og Rodis Vænge med gården, som blev indrettet til præstegård.

Kort fra Trap: Beskrivelse af Kongeriget Danmark, 1896. St. Ols Gade fortsætter som Strandgade, og ved nr. 17 ses gården "Rodishøj". På Bellevuesti opførtes i 1900 huset "Wendelbohus".

St. Maria's Høj på Frederiksborgvej, Roskilde. Bemærk butikken til venstre, som i vinduet reklamerer med hollandske cigarer og tobakker. Postkort. Erh. Flemsborg, Roskilde. Ikke dateret, formentlig fra omkring 1920.

inden man kom til Kobbermøllen. Overfor førte Bellevue til Skt. Clare Klosterplads og Strandalleen. Skt. Laurentii Vej var endnu ikke anlagt. Haverne ved "Rodishøj" og Bellevue var dog skønne gamle anlæg, hvor store, ældgamle rødtjørne og acasietræer spredte deres skygger ud over gange og plæner.

Gården "Rodishøj" var opført på et vænge, der lå mellem Olsbakken og Provstestræde, og som efter grundtakstkort fra 1790 kaldtes for Rodis Vænge. Gården så på facaden i hovedtræk ud som præstegården på Frederiksborgvej 11, vi kender i dag. I midten hoveddøren og til højre rækken af fem vinduer, men til venstre var vinduesrækken afbrudt af en vognport, som siden er muret til.

"Rodishøj" havde haft en omskiftelig skæbne. Landmanden Jørgen Olsen, der solgte gården til Sankt Laurentii Stiftelse, og som også havde ejet Bellevue i nærheden, kom fra Gundsølille. Han havde købt den af værtshusholder Niels Andersen, der i en kort periode drev et ikke helt velrenommeret værthus i gården. Før hans tid havde Voldborg Herred kontor på gården, da den ejedes af kancelliråd, herredsfoged de Coninck. Blandt gårdens første ejere var godsforvalter Liebach på Aggersvold og hans svigerfar, den ansete Roskildeborger, malermester Hedde Jansen Ehlers. (3)

På præstegårdens mur ud mod Frederiksborgvej finder man

en mindeplade med teksten: "Her boede og skrev Gustav Wied 1897-1900". Da forfatteren Gustav Wied flyttede til Roskilde, kom han i første omgang alene, mens familie først stødte til, da han havde fået opført villaen "Kastellet". I årene 1897-1900 boede han i kvistværelset ud mod Strandgaden på "Rodishøj", og i denne periode skrev han sin første store roman, *Slægten* (1898), der handler om en herregårdsfamilies undergang. Samme år skrev han sammen med Jens Petersen komedien *Første Violin*, efterfulgt af *Livsens Ondskab* i 1899 og de fire satyrspil *Det svage Køn* i 1900. Det var altså på kvisten i "Rodishøj", at Gustav Wied lagde grunden til ikke alene sin senere litterære, men også pekuniære succes. (4)

Vejstrækningen forbi "Rodishøj" gik strejlt nedad og var en yndet legeplads for byens børn, når det var kælkevejr. Lokalhistorikeren Fanny Fang har beskrevet det levende:

Olsgadebakken var den herligste Slædebakke, man kunde ønske sig om Vinteren, uvægerlig maatte Farten fra Toppen ved Rodishøj ende i Grøften ved St. Ib, og der var god og rummelig Plads. Om Sommeren var Vejen solstegehed og støvende langs Grøfter, Marker og Frugthaver. Kun langsomt voksede Bebyggelsen frem her efter Aarhundredskiftet indtil nu. (5)

Mindetavlen for forfatteren Gustav Wied, som boede i et kvistværelse 1897-1900. Foto: Henrik Denman

Det var dette område, at den katolske menighed kom til at sætte sit klare fingeraftryk på med en aktivitet og en byggeiver, som den dag i dag præger denne bydel.

Gudrun Eriksen kender ikke oprindelsen til navnet Rodis, men citerer fra Henry Petersens skrift *Hvor laa Kongsgaarden i Roskilde?*, at Rodia i tidligere tider var navnet på en gård, der hørte under St. Vincentii alter i Domkirken, og at Niels Glob, der var vikar til dette alter, i 1578 mageskiftede gården med kanniken Jørgen Wenstermand mod gården Skanderborg i Sct. Olsgade. Denne gård var Catharinæ senioris alters residens. (6)

Da præsterne i "Wendelbohus" på Bellevuestien var nødt til at skaffe mere plads, var det oplagt at kaste blikket på gården "Rodishøj". Allerede den 21. november 1901 blev gården solgt til St. Laurentius Stiftelse. Til gården hørte et jordareal på noget over 1700 kvadratalen (svarende til 1067 kvm.). (7)

St. Laurentius Stiftelsen var en privat stiftelse, som blev oprettet af medlemmer af kongregationen Compagnie de Marie, hvis moderhus fandtes i St. Laurent-sur-Sevre i Frankrig, Montforts by, dvs. montfortanernes kongregation. Købet blev med andre ord finansieret af montfortanere i udlandet.

Formålet med stiftelsen var "at bære Omsorg for en retmæssig Gudstjeneste, Sjælesorg og Skolegerning for den romersk katolske Kirkes Medlemmer i Roskilde og tilhørende Distrikt". (8)

Fundatsen blev underskrevet på Roskilde Købstads notarialkontor den 16. juli 1902 af de tre medlemmer af stiftelsens bestyrelse, som samtidig var medlemmer af kongregationen Compagnie de Marie: Pater Alphonsus Maria Dubillot fra kongregationens kollegium i Schimmert i Holland og pater Alphonsus Maria Theodorus Hubertus Kerckhoffs og pater Johannes Meulenberg, begge fra Roskilde. (9)

Vidner ved underskrivelsen af fundatsen var murermester Th. Schledermann - som senere stod for opførelsen af Sct. Laurentii Kirke - og kontorist C.E. Nielsen.

Ifølge stiftelsens fundats skulle bestyrelsen altid bestå af tre romersk-katolske gejstlige fra kongregationen Compagnie de Marie, hvoraf de to skulle være bosiddende i Danmark. Skulle den situation opstå, at der i Danmark manglede det nødvendige antal kvalificerede gejstlige fra kongregationen, kunne andre udenlandske gejstlige dog indtræde i bestyrelsen. Ved siden af det åndelige arbejde var det bestyrelsens opgave at forvalte stiftelsens midler:

Bestyrelsen skal forvalte Stiftelsens Formue og Midler i Overensstemmelse med Formaalet med den apostoliske Konstitution "Romanos Pontifices" af Mai 1881 og med de af Gøverne specielt gudelige Formaal saaledes som den tror at kunne forsvare det for Gud og Med-

lemmernes Kirkelige Foresatte, I Henhold til Kancelliskrivelse af 25. juni 1831 udelukkes enhver Indflydelse af Landets verdslige og statskirkelige Autoriteter paa Forvaltningen af St. Laurentius Stiftelsen.

Hvis stiftelsens ejendele ikke længere kunne anvendes til det oprindelige formål, skulle den del af formuen, der stammede fra kongregationen Compagnie de Marie (Maria Selskabet), gives tilbage til kongregationen, mens den øvrige formue skulle tilfalde St. Ansgar Stiftelsen - således som det kom til at ske, da montfortanerne overlod menigheden til fransicanerne ca. 90 år senere.

Da Sankt Laurentii Stiftelse havde købt "Rodishøj", gav montfortanerne den straks nyt navn: "Sct. Maries Høj", og helt frem til 1993 var præstegården de danske montfortaneres hovedsæde.

Da stedet blev præstegård i 1901, lå det udenfor bymæssig bebyggelse, og Roskilde havde ca. 8500 indbyggere. Da montfortanerne omkring 90 år senere overdrog præstegården til franciskanerne og bispesædet i København, var præstegården forlængst blevet omgivet af bymæssig bebyggelse, og Roskilde var nået op på godt 50.000 indbyggere.

Menigheden havde brug for et kapel, men penge havde man ingen af, og derfor valgte man som en nødløsning at indrette kapellet i gårdens nordlige fløj. Loftet og de tre vægge blev hvidtede, og den fjerde væg, hvor alteret skulle stå, blev beklædt med tapet. Man fik også fat i et lille harmonium, og alt var nu klart til den første højmesse i den nye sognekirke. Gudrun Eriksen beskriver dagen sidst i 1901 således:

Da søndagen kom, var alt parat - røgelseskar havde man ganske vist ikke, men broder Bonifacius havde forsynet en metalurtepotte med kæder og gjort et stykke tørv glødende, det blev puttet i, der kom røgelse på, og nu kunde man begynde. Røgen fra den brændende tørv duftede ganske vist ikke sådan, som røgelse skal dufte, harmoniet blev spillet af en uøvet hånd og sangen lød ikke helt godt, det var ikke så let for de danske katolikker at følge deres polske trosfæller, men de, der var tilstede, var både rørte og glade - det var den første højmesse! (10)

Menigheden voksede hurtigt fra den lille skare, der havde deltaget i den første messe i kapellet i "Wendelbohus" på Bellevue stien i juni 1901. Det skyldtes ikke mindst, at mange polakker kom ind i menigheden. På den tid var der mange polske landarbejdere i Danmark, og mange søgte til kapellet i Roskilde. Pladsen blev derfor hurtigt for trang, så det blev nødvendigt med bedre plads til messerne.

Pater Kerckhoffs måtte handle hurtigt. Han kontaktede

lensgreve Tido Holstein-Ledreborg og biskop von Euch i København og forelagde dem en plan for opførelsen af et kapel. Begge støttede planen økonomisk, men Kerckhoffs måtte imidlertid til Holland for at indsamle størstedelen af den nødvendige sum penge.

Indsamlingen lykkedes, og herefter var der ikke langt fra tanke til handling. Præstegårdens sydlige længe - dvs. længen overfor køkkenet og det eksisterende kapel - blev revet ned, og på dens plads byggede man Sct. Laurentii Kapel. Biskop von Euch kunne den 13. juli 1904 indvie kapellet til den hellige Laurentius.

Stephen Holm nævner to grunde til, at man havde valgt netop Laurentius. Dels fremhævede man dermed forbindelsen til den hellige by Saint-Laurent-sur-Sevre i Frankrig, hvor den hellige Monfort ligger begravet. Dels kunne det nyopførte kapel opfattes som en erstatning for den middelalderlige Sct. Laurentii Kirke på Stændertorvet i Roskildes bymidte, som ikke længere eksisterede bortset fra kirketårnet, der nu indgår i rådhuset. (11)

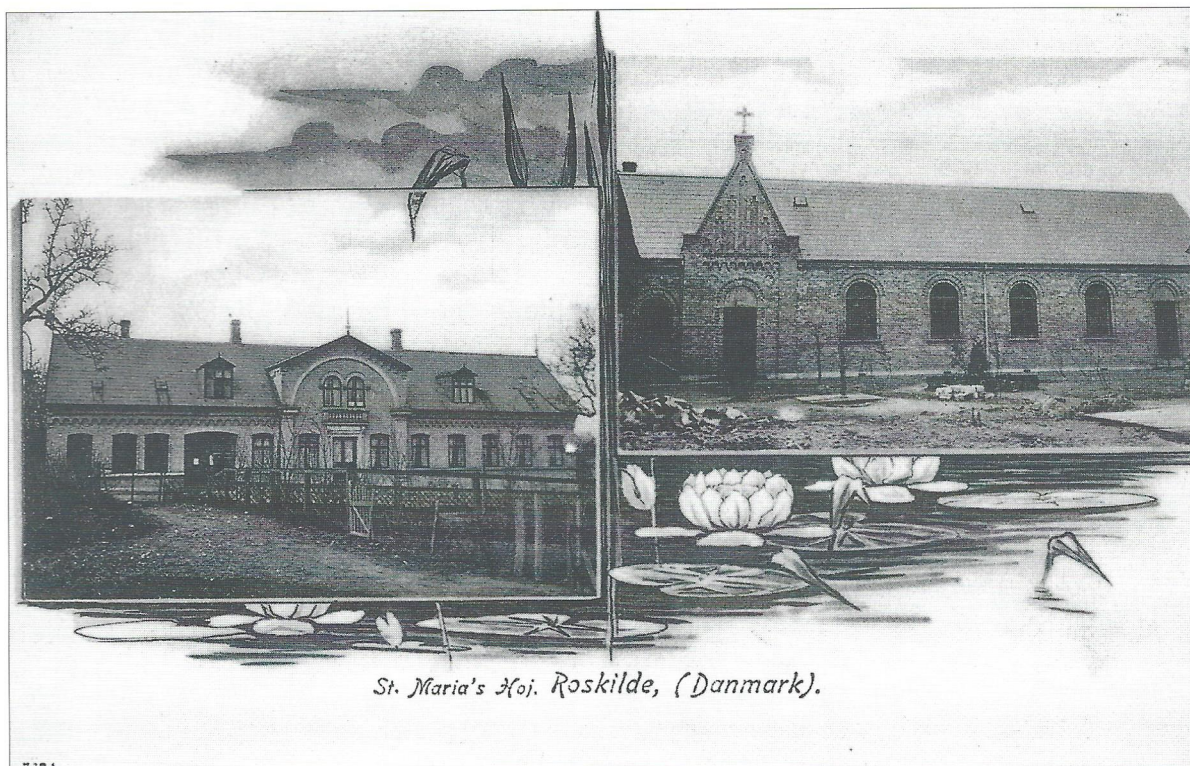
Den katolske kirke i Danmark har altid haft stor opbakning blandt tilflyttede polakker, hvoraf hovedparten først i århundredet tjente til føden som landarbejdere. Et særligt kapitel i den katolske menigheds historie og udvikling i Roskilde er derfor arbejdet for polakkerne.

Menigheden i Roskilde var kun ganske få år gammel, da man blev klar over, at det var nødvendigt at tage sig mere af den polske del af menigheden. I dette tilfælde var det ikke pater Kerckhoffs, der trak det store læs, men pater Josef Knapen (1877-1913), som vendte tilbage til menigheden i Roskilde omtrent samtidig med, at det nye kapel stod færdigt. Dermed fik polakkerne i Danmark deres egen præst.

Pater Knapen skulle med udgangspunkt i Roskilde betjene ca. 15.000 polakker rundt omkring på landet. De boede spredt på flere hundrede gårde, og det betød, at han måtte cykle rundt for at besøge de kirkelige handlinger, og han var derfor altid var udstyret med en kuffert med altersten, lysestager, ampuller, vin, messeklæder og missale. I de første tre-fire år var han ene om denne store opgave, men senere fik han hjælp fra franciskanerne og redemptoristerne (12).

Gudrun Eriksen fortæller små glimt fra pater Knapens hverdag hos de polske katolikker:

Når han kom til en polsk barak, lød råbet: "Pastor Knapen er her!" - og alle kastede, hvad de havde i hænderne, og løb for at byde ham velkommen og kysse hans hånd - han var deres eneste hjælper i det fremmede land, deres centrum. Var der noget, pastor Knapen ikke var, så var det sentimental, og skikken med håndkys var ham inderligt imod,

St. Maria's Høj, Roskilde, (Danmark).

men når han trak hånden til sig, erklærede polakkerne, at hvis de ikke måtte kysse hans hånd, var han ingen rigtig polsk præst - og det argument måtte han bøje sig for.

På en køkkenstol i et lille kammer i barakken hørte han skriftmål, ofte op imod 80. Næste morgen blev den hellige Messe læst i et rum, som kærlige hænder havde smykket med papirblomster og spraglede guirlander, og efter gudstjenesten sang polakkerne deres hjemlands sange - og de var mange og lange.

Men der var mere at varetage: han måtte sørge for pladser, skrive breve, underskrive kontrakter og forhandle med arbejdsgiverne, være bankier og voldgiftsmand, måtte stifte fred. Det sidste var ikke altid let, for blandt polakkerne var mænd, der fra deres land var stærkt påvirket af antireligiøs propaganda - deres præst måtte være en modig mand! (13)

Polakkerne kom dog som nævnt også til præstegården i Roskilde. Første søndag i hver måned var der polsk prædiken i kapellet. Polakkerne begyndte dog allerede at komme til præstegården lørdag aften, og derfor blev havehuset i præstegården udvidet, så de, der måtte ønske det, kunne overnatte der.

Menighedslivet gik sin stille gang, samtidig med, at menigheden voksede hele tiden. Flere og flere polakker samledes i kapellet, og der var stadig flere konvertitter.

Tidligt etablerede menigheden en kostskole for drengeelever, der havde sovesal i hovedbygningen.

St. Maria's Høj, Roskilde. Gården set fra den modsatte side af Frederiksborgvej, hvor der i dag er indkørsel til Sct. Josefs Skole. Til højre er vist kapellet, som blev anvendt indtil Sct. Laurentii Kirke blev bygget. Formentlig trykt i Holland. Ikke dateret. Privat eje.

I 1903 fik præstegården et besøg, som skulle få afgørende betydning for den videre udvikling i menighedsarbejdet og i høj grad også for Roskildes bys udvikling. Det var pater Mourille, der kom på besøg. Han var på det tidspunkt generalforsender både for præsternes kongregation og for kongregationen Les Filles de la Sagesse - Visdommens døtre -, der også var stiftet af Monfort. I forbindelse med pater Mourilles besøg blev det bestemt, at søstre fra kongregationen skulle sendes til Roskilde, og at man skulle bygge et hospital. Det blev Sct. Maria Hospital - og dermed begyndte et nyt kapitel i menighedens historie, som ikke blot kom til at omfatte hospitalsvæsen, men også en ny skole.

Noter

- (1) Fanny Fang: "St. Olsgade" i: *Jul i Roskilde* 1938, s. 15. Strækningen har haft skiftende navne: 1750 Sankt Olufs Stræde, 1754 Strandgade, 1774 Strand-gaden, 1791 Sankt Ols Gade, 1832 Strandgade og 1904 Frederiksborgvej.
- (2) Gudrun Eriksen: "Fra Olsghades port" i: *Jul i Roskilde* 1954, s. 6-7.
- (3) Gudrun Eriksen: *1901 - 8. Juni 1951*, s. 10.
- (4) *Roskilde Bys Historie* bd. 3, s. 208. Mindepladen blev sat op på muren i 1998 af Gustav Wied Selskabet i Roskilde.
- (5) Fanny Fang: "St. Olsgade" i: *Jul i Roskilde* 1938, s. 15
- (6) Gudrun Eriksen: *1901 - 8. Juni 1951*, s. 10.
- (7) *Danmarks Amter, København*, s. 57.
- (8) Fundats for St. Laurentius Stiftelsen. Dateret Roskilde den 16. juli 1902. Udskrift af Skøde og panteprotokol for Roskilde Købstads nr. 31 fol. 23.
- (9) Der knytter sig de interessante forhold omkring de tre personer, at Kerckhoffs var den første katolske sognepræst i Roskilde efter reformationen, Meulenberg blev siden den første katolske biskop på Island efter reformationen, mens Dubillot var superior for montfortanernes kongregation, da montfortanerne kom til Danmark.
- (10) Gudrun Eriksen: *1901 - 8. Juni 1951*, s. 11.
- (11) Stephen Holm: *Achtzig Jahre Montfortaner in Dänemark* s. 8.
- (12) Redemptorister, efter latin Congregatio Sanctissimi Redemptoris (Den Allerheligste Forløseres Kongregation), katolsk ordenssamfund, stiftet i 1732 i Syditalien for at drive sjælesorg blandt fattige og andre, som ingen tog sig af. I Danmark har redemptoristerne virket siden 1899.
- (13) Gudrun Eriksen: *1901 - 8. Juni 1951*, s. 11-12.